

De kosmo gonie van de Dogon

Foto Brooklyn Museum, New York

Elk volk heeft een eigen verhaal over zijn ontstaansgeschiedenis. Waar komen we vandaan? Hoe zijn we op aarde terecht gekomen? Van waar komt de aarde? Waarheen gaan we na de dood? Het zijn essentiële levensvragen die een antwoord proberen te vinden in de mythen over de ontstaansgeschiedenis van een volk. Ook bij de Dogon bestaat er zo een verhaal. Het vertaalt zich in het dagdagelijkse leven in een reeks rechten, plichten en rituelen.

In het eerste nummer van *Tribale Kunst* uit 2013 verscheen hierover reeds een interessant artikel van de hand van Marchinus Hofkamp, dit kunt u vinden op onze website tribalekunstencultuur.org Het sluit perfect aan bij dit artikel dat over de ontstaansmythe zelf gaat.

Foto Metropolitan Museum of Art, New York

e Dogon wonen in Mali in 289 dorpen op de kliffen van Bandiagara, een ongeveer 200 km lange, steile bergketen.

Men neemt aan dat ze tussen de 10-de

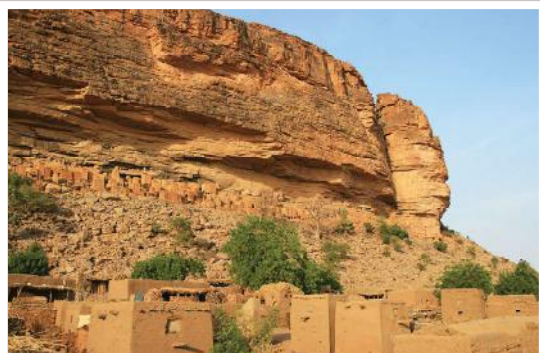
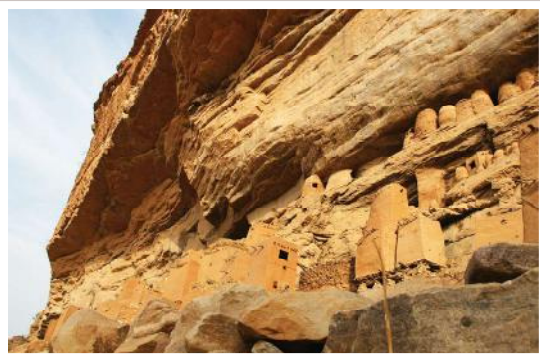
en de 13-de eeuw gevlucht zijn voor de oprukkende islamisering in de streek rond Djenné, Mopti en Timbouctou. Zij verdreven de oorspronkelijke bewoners, de Tellem, uit Bandiagara. Deze laatste bewaarden hun doden en hun rituele voorwerpen in grotten in de rotswanden. Waarschijnlijk is er een lange periode van strijd geweest. Pas vanaf de 15-de eeuw wordt de vestiging van de Dogon in het gebied als definitief beschouwd.

Sociale organisatie

De huizen en de graanschuren worden gebouwd tegen of op de rotswand. Zij zijn toegankelijk via een houten ladder in de vorm van een gevorkte stam met uitgehakte treden. De graanschuren staan op palen, zodat het ongedierte niet bij

het graan kan komen. Op de zanderige vlakte voor de huizen wordt aan landbouw gedaan, een ondankbare taak op deze onvruchtbare bodems! De voornaamste producten zijn graan en uien. Het water is schaars en wordt van diep onder de grond naar boven gehaald.

Er bestaat een duidelijke taakverdeling tussen mannen en vrouwen. De mannen bewerken de velden, jagen, weven en vlechten manden. Ook smeden en leerbewerkers zijn mannen. De smid werkt zowel met metaal als met hout. Hij staat in hoog aanzien en maakt ook de cultusbeelden. De vrouwen onderhouden het huis, boetseren potten, spinnen katoendraad voor de wevers, en kleuren de stoffen. Vooral het diepe indigo-blauw is zeer bekend. De smeden en leerbewerkers wonen aan de rand van het dorp. Hier zijn ook huizen voorzien voor vrouwen tijdens de menstruatie, evenals de gebouwen voor de cultus en de waterputten. Deze sociale organisatie vindt zijn oorsprong in de ontstaansmythe van de Dogon.

Deze oude Dogon nederzettingen zijn niet meer in gebruik.

De Dogon wonen nu op de vlakte aan de voet van het rotsmassief.

Foto's Martin Lagrain

Figuren me één arm
geheven zijn erg
zeldzaam.
De meeste heffen
beide armen
ten hemel om
regen af te
smeken.
Ze zijn bedekt
met een dikke
korst van
geofferde
gierstapap en
bloed.

Foto Metropolitan Museum of Art, New York

Op een aparte plek staat de toguna, een laag afdak met een dikke bedekking waaronder de mannen vergaderen. De Hogon is de oudste man van de clan en de hoogste politieke en religieuze autoriteit. Naast zijn rol van priester in de cultus zit hij ook de raad van ouderen voor, die beslist over het beleid in de dorpen van zijn clan.

Vier afstammingslijnen

De Dogon onderscheiden vier groepen: de Dyon, de Arou, de Ono en de Domino, die verwijzen naar de vier mythische voorouders Amma Serou, Lebe Serou, Binou Serou en Dyongou Serou. Daarnaast worden ze ook ingedeeld in leeftijdsgroepen volgens het tijdstip van de besnijdenis, zowel voor jongens als voor meisjes. Elk lid van een leeftijdsgroep moet levenslang de andere leden van de groep blijven steunen.

Vanaf de besnijdenis worden ze geleidelijk ingewijd in de ontstaansmythes van hun volk. Hierbij wordt veelvuldig gebruik gemaakt van tekeningen. Het is een lang en progressief proces waar de jongeren hun plaats in de natuur, de maatschappij en de wereld leren kennen om tot een levenswijze te komen die rekening houdt met al wat bestaat in de wereld.

Het ontstaan van de wereld en het heelal

Oorspronkelijk bestond alleen Amma (God), die de vorm heeft van een ei dat gevormd is uit vier samengevoegde sleutelbeenderen, die de vier oerelementen voorstellen: water, lucht, vuur en aarde. De vier sleutelbeenderen zijn de eerstgevormde beenderen van het skelet van de vier mythische voorouders.

De vorming van de wereld verliep in drie stappen. De eerste stap bestond uit de creatie van het sene zaad, dat alle wilde zaden bevatte. In de tweede stap werd het po pilu zaad geschapen, het basiszaad voor de acht granen en voor alle planten die tot voedsel kunnen dienen. Binnenin het po pilu zitten ook de bewegingen van het universum en het woord. In de derde stap schiep Amma Nommo Anagonno,

De Dogon plaatsen gevorkte en versierde stutten onder de draagbalken van de toguna en van belangrijke gebouwen. Meestal zijn ze versierd met een figuur

die een nommo voorstelt, soms met een primordiale voorouder, de oermoeder.

Foto Martin Lagrain en Metropolitan Museum of Art, New York (links)

het primaire wezen, dat hermafrodit was.

Het ei van Amma bestaat uit twee helften die elk een soort cosmische placenta vormen, waarin de mensen kunnen groeien. Nommo Anagonno wordt voorgesteld als een meerval die waakt over de wereld, de vier elementen, de vier windrichtingen, de acht granen en de planten. Hij bezit het woord, dat zich in het bloed nestelt en spraak wordt bij de tanddoorbraak.

Mannelijk en vrouwelijk

Nommo Anagonno vermenigvuldigde zich om acht nieuwe schepsels te vormen, vier mannelijke en vier vrouwelijke, vier gemengde tweelingen. Ook zij hadden de vorm van een vis, omdat de vis werd beschouwd als een voorloper van de menselijke foetus. De mannelijke schepsels heetten Nommo Die, Nommo Titiyaune, O Nommo en Ogo. De vier vrouwelijke schepsels waren hun tweelingzussen.

Ogo was niet tevreden en revolteerde tegen zijn creatie. Hij rukte zich los uit

de oerplacenta, nog voor zijn tweelingzus gevormd was. Hij stal het sene zaad, dat moest dienen voor de schepping van de insecten en de wilde planten. Amma schiep de aarde, de oer-moeder, uit het losgerukte stuk moederkoek en uit de opening die dit in de placenta achter liet ontstond de maan. Ogo doorwoelt de aarde op zoek naar zijn tweelingzus en pleegde op die manier incest. De aarde was immers zijn moeder, omdat hij daar zelf uit is ontstaan.

Ontevreden over zijn situatie wilde Ogo het resterende stuk van de moederkoek ophalen, maar Amma veranderde het in een brandend vuur dat later de zon werd. Daarom zijn de zon en de aarde tweelingen. O Nommo werd naar de aarde gestuurd om de fout van Ogo goed te maken. Hij kreeg de ark mee die de voorouders en alle levende wezens bevatte. Nommo Die en Nommo Titiyayne bleven bij Amma.

Als straf moest Ogo op de aarde blijven in de gedaante van een witte vos (*Vulpes pallidus*), waar hij zich ontpopte tot een

eersterangs ordeverstoorder. Ogo beschikte ook niet over de spraak. Hij kon enkel communiceren via de waarzeggerij. Daarvoor wordt in het zand een groot bord getekend, onderverdeeld in twee helften met elk drie vlakken. De ene helft stelt de hemel voor, de andere de aarde. Als de vos 's nachts doorheen het bord loopt, veroorzaakt hij veranderingen die door een priester kunnen geduid worden.

Door zijn incest en door de diefstal van het zaad werd de aarde ook belast met een soort oer-smet. Om de aarde te zuiveren besloot Amma om O Nommo te offeren. Nommo Titiyayna werd hiermee belast. Het bloed van O Nommo zuiverde de aarde, zijn lichaam werd in 60 stukken verdeeld en verspreid naar de vier cardinale punten om ook het heelal te zuiveren. Uit zijn ingewanden werden de sterren, de dieren en de planten geschapen. Na de purificatie werd O Nommo terug opgewekt. Zijn lichaam telde 104 gewrichten en bestond uit 22 delen. Om die reden bestaat de maatschappij uit 22 totem-clans (binu).

Het ontstaan van de mens

Amma vormde uit de oerplacenta ook de vier voorouders Amma Serou, Lebe Serou, Binou Serou en Dyongou Serou en hun tweelingzussen. Elk van de vier mannelijke voorouders is geassocieerd met een van de vier elementen. Het eerst gevormde been van hun skelet is het sleutelbeen, dat de primordiale granen bevat, waardoor hun afstammelingen landbouwers zullen zijn. De voorouders hebben elk acht zielen, vier voor het lichaam en vier voor de sexe, met uitzondering van Dyongou Serou die gelieerd is met Ogo en maar twee sexe-zielen heeft zoals de vos. Tenslotte blaast Amma hen het leven in door hen de vitale kracht te geven, de nyama.

Oorspronkelijk was de mens onsterfelijk, maar dit veranderde door de acties van Ogo. Hij werd sterfelijk en moest zich dus kunnen voortplanten. Daarvoor heeft hij zijn acht zielen. Na de dood keren de lichaamszielen terug naar Amma waar ze zullen waken over de nakome-

De 'regenbeelden' met geheven armen en dikke offerlaag worden toegeschreven aan de Tellem, maar zijn mogelijks (ook?) van de Djeneké.

Foto Brooklyn Museum, New York

lingen, die de sexe-zielen en de vitale kracht overerven van hun ouders. Om dit alles in goede banen te leiden werden de begrafenisrituelen, de dama, in het leven geroepen.

Vruchtbaar en onvruchtbaar

Al de elementen die nodig waren voor de schepping bevonden zich in het vrouwelijke po pilu zaad, dat in de ark neerdaalde op de aarde, samen met O Nommo en de vier voorouder-tweelingen. De ark werd gemaakt uit de resten van het placentastuk van de geofferde O Nommo. Daardoor bestaat er vruchtbare en onvruchtbare aarde. De vruchtbare aarde is de bewerkte grond en is te danken aan O Nommo, de onvruchtbare is veroorzaakt door Ogo en onrein door zijn incest en diefstal. Het is de taak van de mens om steeds meer grond te zuiveren en in gebruik te nemen.

De oerschepping Nommo Anagonno is hermafrodit, zijn nakomelingen zijn vier gemengde tweelingen, maar de oerelementen waaruit alles op aarde voortkomt zijn vrouwelijk, ze komen voort uit de po

Het primordiaal koppel is
een gemengde tweeling

Bron: MET Museum DT 1217

pilu. Deze dualiteit ligt ook aan de basis van de speciale positie van de smid, de leerbewerker en de griot, die instaat voor de overlevering van de ontstaansverhalen. Zij zijn rechtstreekse afstammelingen van Nommo Anagonno, hebben daarom ander bloed dan de afstammelingen van O Nommo en kunnen dus niet met hen trouwen. Een speciale status heeft ook de Yasigine, die een soort tweelingzus is van Ogo.

Universele symboliek

In dit ingewikkelde verhaal vinden we een aantal universele elementen terug, die we ook bij de ontstaansgeschiedenis van andere volkeren in Afrika en elders in de wereld aantreffen zoals een schepper, een schepping binnen een tijds kader, dualiteit (mannelijk-vrouwelijk, chaos-orde, lichaam-ziel), het incestthema, de opstand tegen de vader-schepper, een oer- en erfschuld, de aflossing ervan door een bloedoffer, de opstanding uit de dood ...

Het is een scheppingsverhaal en er is dus een schepper. De schepping is in zekere zin tijdsgebonden en verloopt in verschillende fases, bij de katholieken bijvoorbeeld gespreid over zeven dagen, bij de Dogon in drie stappen. Er is een oer-voorouder, die de twee geslachten heeft en hermafrodit is. Bij andere volkeren is er van af de allereerste schepping een man-vrouw onderscheid. De nakomelingen hebben een lichaam en zijn 'beziel' met een innerlijke kracht, hen door hun schepper ingeblazen. Op die manier krijgt ieder mens ook een goddelijke stempel. De ziel, de nyama, de animo ... zijn varianten van dit principe. In het animisme is niet alleen de mens, maar alles in de natuur 'beziel'. Om die reden is ook de band met de natuur een belangrijk onderwerp. Het leven is nauw verbonden met de vruchtbaarheid van de aarde en al zijn bewoners. Om die te verzekeren moet er een voortdurende strijd worden gevoerd.

Bloedoffer

Een van hun rechtstreekse nakomelingen gaat in de fout, revolteert tegen zijn

schepper, steelt en begaat incest met zijn moeder. Ook bij de Kuba bijvoorbeeld komt dit thema terug, al gaat het bij hen om incest met de zuster. Het zadelt de wereld op met een oer-smet, een soort erfzonde zeg maar, die de mens en de aarde tot het einde der tijden bezoedelt en die moet uitgewist worden door een bloedoffer. Daarvoor stuurt God een zoon naar de aarde die moet sterven als zoenoffer. In andere godsdiensten gaat het om de zoon van een van de primaire koppels, of een eerstgeborene, en het offerritueel wordt uitgevoerd door een broer. Na het offer wordt hij terug tot leven gewekt. Ook hier zien we parallellen met god die zijn zoon Jezus offert voor het welzijn van de mensheid, maar die nadien uit de dood laat verrijzen, en van

Deze zittende muzikspeler draagt een halsketting ter bescherming. Het beeld is uit het laatste deel van de 18e eeuw en staat in het Brooklyn Museum in New York.

Links: Houtsnijwerk: traditioneel staan hier de vier tweelingen afgebeeld. Tegenwoordig is de versiering een mengsel van afbeeldingen van de nommo en maskers. Er is ook een slot te zien.

Boven: Een modern deurtje met twee tweelingen.

Foto's Martin Lagrain

De ark, Aduno Koro, met de oer-granen en de vier tweelingkoppels. In het midden staat een krokodil, een wezen dat zowel in het water (de oer-foetus is een vis!) als op het land kan leven. De ark wordt door een hinde naar de aarde gebracht.

Mozes die zijn eerstgeborene wil offeren voor zijn volk.

Ook de elementen bloedmoord en verrijzenis zitten er in. De erf-smet zit ook meestal in het bloed, dat daardoor onrein wordt. Bloedbesmetting is geassocieerd met onvruchtbaarheid, zowel bij de mens als op de akkers. Om die reden worden menstruerende vrouwen in aparte verblijven aan de rand van het dorp ondergebracht tot de kans op 'besmetting' voorbij is.

Dualiteit

Een ander element is dat van de dualiteit. Man en vrouw, goed en kwaad, orde en wanorde, schuld en boete, aarde en hemel, lichaam en ziel ... zijn items die in veel ontstaansmythes voor komen.

Door voor het goede te kiezen wordt de opname in het hiernamaals na de dood verzekerd. Het kwade moet op aarde worden voorkomen en de voorouders helpen hierbij, maar zij moeten hier wel toe aangespoord worden met allerlei rituelen en offerandes. Er moet altijd gestreefd worden naar een evenwicht door

het goede te beklemtonen en het slechte in toom te houden. Niet alleen priesters, maar ook zieners en heksen komen hierin tussen. Het kwade en het element wanorde proberen steeds roet in het eten te gooien. Duivels, heksen, zieners en kwade geesten verstoren het evenwicht. Sommige volkeren hebben zelfs een god van de wanorde, zoals de Yoruba.

In de cosmogonie komen al deze elementen noodzakelijkerwijze bijeen. De omgang ermee vertaalt zich in een reeks rechten en plichten, en in soms ingewikkelde rituelen, die hun oorsprong hebben in de ontstaansmythen.

martinlagrain@telenet.be

Literatuur

Bastin, M-L. (1984). *Introduction aux Arts d'Afrique Noire*.

Berkeley: University of California

Collectif (1994). *Dogon*. Paris: Editions Dapper

Griaule, M. (1966). *Dieu d'Eau, Entretiens avec Ogotemeli*.

Paris: Librairie Arthème Fayard

Griaule, M. & Dieterlen, G. (1965). *Le Renard Pale*. Paris:

Institut de L'Ethnologie

Leloup, H. e.a. (1994). *Statuaire Dogon*. Charlotte: Editions Amez

